

PROSESJONS-KRUSIFIKSET FRA GRONG KIRKE

AV ARNE KVAM

Krusifiks kommer av det latinske "crucifixus", som betyr korsfestet. Kors og krusifiks har lenge vært viktige symboler i den kristne kirke, og de finnes i alle kirker i vårt land i vakre og forseggjorte utførelser. Den som har vært i kirkeavdelinga på vitenskapsmuseet i Trondheim og har sett det kjente krusifikset fra Mosvik kirke, har nok følt en beundring for dette eksempl på håndverk og kunstsans hos mesteren som har laget det, men også ant noe av den kjærlighet som han har lagt ned i sitt verk.

I det samme museet finner vi også et lite krusifiks fra Grong kirke. Det er ganske lite og slett ikke så vakker og forseggjort som den nevnte figuren fra Mosvik. Det er silkkert laget av en trønderisk billedskjærer, som ikke en gang har hørt til de dyktigste i sitt fag. Men likevel er det et enestående og interessant kunstverk som ikke har noe sidestykke i norsk treskjærerkunst fra middelalderen.

Vi legger straks merke til at holdningen til denne figuren har ulik utforming i forhold til de vanlige korsfestelsesfigurene. Mens Kristus ellers er framstilt som hengende på korset med armene på skrå oppover, er denne Kristus-figuren framstilt stående med rette ben som står ved siden av hverandre på et fotbrett. Armene er strakt rett ut og gir et inntrykk av styrke og liv. I stedet for den vanlige tornekrone har figuren ei kongekrone på det oppreiste hodet. Denne typen er blitt kalt "Christus triumfants", den seirende Kristus, i motsetning til den vanlige typen, som framstiller den døde Kristus med hodet bøyd ned og til høyre, og som legger vekt på lidelsen og smerten. Krusifiks av typen "Christus triumfants" er kjent mange steder i den kristne verden. Og den var vanlig i den aller første kristne tida.

Men så i begynnelsen av det 13. hundreår oppstod en ny type av krusifiksframstillinger, den gotiske typen, som viser den lidende Kristus. Og dette at det er fastslått hva tid denne typen ble vanlig, har ført til at Grongs krusifiks er blitt antatt å være eldre enn fra det 13. hundreår. Det ble da plassert blant de eldste middelalderse saker.

Seinere har man funnet ut at dette krusifikset ikke er så gammelt som fra før den tid den gotiske krusifikstypen oppstod. Stilen er ikke romansk, og det er trolig at det ble utført så sent som i slutningen av det 15. hundreår. Blant de trekk som tyder på at Grong-krusifikset ikke er så gammelt som man før rekna med, er dette at på ansiktet og halsen er malt tett i tett med røde tre-delte blodårer. Dette er noe som fins på andre framstillinger hvor lidelsen er særlig sterkt markert, og som viser at figuren er fra en periode i senere middelalder.

Og dermed ble Grong-krusifikset flyttet fra å være blant de eldste kirkesaker og til å være et av de aller yngste middelalderkrusifiksene i samlingene i Trondheim. Da det heller ikke egentlig har noen særlig høy kunstnerisk verdi, men reknes for å være et arbeid av ikke særlig høy kvalitet, kunne krusifikset ha vært vurdert som en ganske ordinær og mindre interessant gjenstand i samlingene. Men så viser det seg at gjenstanden har en kulturhistorisk side som gjør den ytterst interessant, så den er blitt kalt et overmåte merkelig fenomen i trønderisk kirkekunst.

§. 3. Enhver i Medhold af denne Lovs § 2 foretagen Indladning og Udlosning af Vaer bør skee inden de i Overeenstemmelse med § 1 i bestemte Grændser for Kjøbstaden Levanger. Opsynet dermed fra Toldvæsenets Side udføres ved de Embedsmænd eller Betjente, som dertil ere eller werde beskikkede. Toldklareringen for alle til og fra Levanger ind- og udgaaende Skibe af Vaerer gjøres, saalenge der ikke ansættes nogen Toldopbeholdersbetjent paa Stedet, ved Trondhjems Toldkammer.

§. 4. Kjøbstaden Levanger skal have en egen Underøvrigheds Jurisdiction med Bythingsret, dog skal Bythinget indtil videre ikkun holdes en Gang hver Maaned, Saavel Magistratens som Underdommerens, Fogdens og Politiets Forretninger i Kjøbstaden besørge af de Embedsmænd, til hvem Kongen overdrager samme, saalenge ei særskilte Embedsmænd for denne Kjøbstad udnævnes.

§. 5. Enhver, som vil boesætte sig i Kjøbstaden Levanger og ikke med Grundeieren er bleven forligt angaaende Overladelsen af fornødne Byggetomter, er, i Følge den af det Offentlige med Grundeieren afsluttede Overeenskomst, berettiget til at faae disse udviste af Øvrigheden, mod for samme at erlægge saadan Indfæstning og aarlig Grundleie, som ved lovligt Skjøn vorder fastsat.

§. 6. Enhver, som agter at opføre Bygninger i Levanger, er forpligtet til at rette sig efter de Regler, som af Kongen, førend nogen Tomt udvisses, fastsættes og bekjendtgjøres med Hensyn til den offentlige Sikkerhed, Orden og Regelmaessighed ved Anlægget, indtil Lov om disse Gjenstande udkommer.

§. 7. Skibe, som komme fra fremmede Steder, for at afsætte dere Ladninger, bevilges ingen Liggedage."

Thi have Vi antaget og bekræftet, ligesom Vi herved antage og bekræfte denne Beslutning som Lov.

Givet paa Stockholms Slot den 18de Mai 1836.

Under Vor Haand og Rigets Segl.

C A R L J O H A N

Løvenskiold.

Fredr. Due

P. S. DEN FØRSTE UTVISNING AV TOMTER I "LADESTREDET" NAMSOS BLE FORETATT DEN 5. NOVEMBER 1846 I FØLGE "NAMSOS, BYENS ANLÆG OG UTVIKLING" av O. S. AAVATSMARK.

red.

Det er visse trekk ved figuren som gjør at den kan sammenliknes med en ganske bestemt type av krusifiks som var kjent sør i Europa. Det er jo lett å se at det er noe spesielt med påkleddingen, for til vanlig har jo Kristusfiguren bare et klede rundt hoftene, men figuren i Grong-krusifikset har en langarmet kjortel og har sko på føttene. Og slike særdrag ved figuren gjør at den sies å være det nordligste kjente utløp av en religiøs bevegelse som hadde sitt utspring i byen Lucca i Mellom-Italia. Noen mener imidlertid også at den oppstod i Flandern en gang i det 14. hundreåret e. k. Minnedagen for denne helgenen har vært 20. juli.

Legenden om Volto Santo i Lucca er svært gammel, og forteller at krusifikset er et verk av Nikodemus, han som kom til Jesus om natta. Og selve krusifikset kom sellende over havet på et skip uten mannskap, og ble så trukket av utente okser opp til Lucca, hvor det ble oppstilt i katedralen. Og der i domkirken står da dette eidge gamle krusifikset "Volto Santo", som betyr det hellige ansikt. Det var kanskje middelalderens mest berømte undergjørende krusifiks, og pave Innocentz III sa at det var vidtberømt over hele jorden: "In toto urbe famissimus". Fra alle land valfartet man til Lucca for å ære krusifikset i domkirka. Dit kom keisere og konger, paver og kirke-fyrster for å se det. Og man laget kopier av det for å stille dem opp i kirker og kapeller rundt i hele den kristne verden, forat man kunne ha bildet for øyene når man bad til Volto Santo og anropte om hjelp. Som et eksempel kan nemnes at i Nicolalikirka i Rostock fins et veggmaleri av "Volto santo" med en slik innskrift: "Her står korset i den skikkelse som i Velskland (Italia), og der er stor søkning av folk, da det skjer store mirakler med dem som anroper det." Og i ei kirke i Bayern finnes et krusifiks skåret i tre, og det danner midtstykket på høgalteret. Innskriften lyder slik: "St. Wilgefortis, ora pro nobis". På korveggen er ei tavle fra det 17. hundreåret, med legenden om helgenen gløngitt i dens fullstendigste form. Helgenen var i følge denne framstillingen datter av en hedensk konge fra Provence eller Sicilia. Hun ble undervist av kristendommen av en from mann, ble en kristen og ville bli nonne. Faren ville gi henne til den hedenske kong Anasius av Portugal, men hun led heller martyrdøden på korset. Mens hun hang på korset prekte hun i tre dager så imtremende til folket at flere tusen omvendte seg til Kristus. Blant de omvendte var også hennes far. Som soneing for sin synd mot henne lot han bygge ei kirke med et bilde av henne i gull. Der skjedd mange under. Det er fortalt at en fattig spillemann knelte foran bildet og bad om hjelp. Da kastet hun ned til ham en av gullskoene. Man fant skoen hos ham, og han skulle henges for tyveri. Da bad han om å få spille foran helgenbildet i kirken. Og da skjedd det at helgenen i påsyn av konge og dommer og mange andre kastet den andre gullskoen ned til spillemannen, og han ble frikjent.

Det originale krusifikset Volto Santo i domkirka i Lucca blir ansett for å være så hellig at ingen får lov til å undersøke det eller fotografere det. Bare to ganger om året blir det framvist, og da er det utsmykket på det prektigste med en påsatt gullkrone, et diamantgnistrende bryststykke, et edelsteinsbehengt belte om en påhengt fløyelskjortel, og sølvsko på føttene. Men det fins ei tegning fra det forrige hundreår uten disse påhengte praktstykker. Da kan man se at hordet er uten krone og er lett bøyd til høyre. Disse to trekk er forskyldt fra Volto Santo-koplene i Norden, hvor Kristus-figuren ser ut slik som på Grong-krusifikset. Men kjortelen og figurens stilling ellers er som på originalen.

I land lenger sør har det oppstått mange besynderlige legender og folkelige tydingar som er knyttet til Volto Santo. Det var den lange fotside kjortelen som var opphav til så mange fantasifulle forklaringer. Man kunne ikke forsone seg med at det skulle være Kristus som bar den lange kjortelen, men forestilte seg at figuren skulle stille ei kvinne. Man forklarte at figuren forestilte en kongedatter som ville fri seg fra en gudløs frier, og bad om at hennes skjønhet måtte bli tatt fra henne. Denne bønnen ble oppfylt på den måten at hun fikk et langt skjegg som en mann. Og så led hun martyrdøden på korset. Eller man fortalte at hun led martyrdøden på korset og bad om å bli forvandlet til mann. Det er mange varianter av legendene om den skjeggete helgeninnen, og hun har forskjellige navn på forskjellige steder. Noe som kan være rimelig da helgenen var dyrket og tilbedt i de fleste vest- og sør-europeiske land. Vi finner former som: Wilgefortis, Wilfordis, Dignefortis, Hulpe, Eutropia, Caritas, Commaria, Kummernis, (motstand), Kummernissa, Omnerana, Liberata, Liberatrix, Regenfredis, Regenfredis, Ontkommer, Ohnkommer, Ohnkommerus, Kombrer, Ancombere, Barbata (den skjeggete), St. Hilpe. Av det siste navnet er også oppstått et "St. Hilpericus", som da skal bety "Hjelper".

Navnet Wilgefortis er visstnok en forvanskning av latinsk Virgo fortis, "Tapper jomfru". De fleste av disse fantastiske legendene er ikke særlig gamle, fra senmiddelalderen eller enda yngre. Det finnes ialt omkring 1000 skriftlige eller billemessige vitnesbyrd om denne helgenen, de aller fleste fra tida mellom 1350 og 1848. Noen forteller at Kummernis var datter av en hedensk portugisisk konge.

Det finnes mange slike Kummernis/Wilgefortis-bilder i kirker i Tyskland, som i Oetting, Freising, Dorsen, Palling, Metten, Lauingen, Hofhegenberg, Kissing, Eltersdorf ved Erlangen, i Det Hellige Kors's kirke i München og mange flere. I egnen ved Aschaffenburg kalte man helgenen for "Verderung", forandring, fordi hun bad Gud om forandring av legemet. Og i Braunschweig ble hun en gang i tida kalt "Eva". Men det vanligste navnet i Bayern var Kummernis, (betykning, nød) fordi hun var i så stor nød og ble befridd fra den. Derfor også navna Liberatrix, Liberata, som betyr befrier eller befrielse.

I følge innskriften i den gamle kirka i Bayern, i Neufahrn, er krusifikset der kommet fra Isar, elva like ved. En vedhogger som arbeidet sammen med noen andre nede ved stranda, slo med øksa på figuren, og da kom det blod fra den. Biskopen fikk høre dette, og kom selv i spissen for en prosesjon og tok krusifikset opp fra elva. Han fikk det lagt på ei vogn med to okser foran, og kjørt opp til Neufahrn.

Da de kom opp til byen, ble ei blind kone og en pukkelrygget mann helbredet. En maler som malte kappa til figuren rød i stedet for blå som den var før, ble blind. Men da kappa igjen ble malt blå, fikk han synet igjen.

På den siste tavla i kirka står årstallet 1527.

Legenden om prinsessen som heller gikk i døden enn å ekte en hedning, og om "den skjeggete jomfru" er ikke knyttet bare til Volto Santo-kulten. Om Sankt Paula og Sankt Galia blir også fortalt at hun som svar på sin sin bønn fikk skjegg for å bli kvitt en frier.

Det finnes over et tusen skriftlige og billedlige vitnesbyrd om St. Kummernis, Volto Santo, Ontkommernis o.s.v. fra tida mellom 1350 og 1848 i et stort område i Europa.

Dyrking av en skjeggpydet jomfru forekommer oss urderlig. Men det virker jo slik at billedlige framstillinger fra eldre tid virker fremmede på mennesker. Og den lange drakten på disse krusifiksene har gitt opphav til tanken om at figuren ikke var Kristus, men ei jomfru med skjegg.

Volto Santo-bevegelsen var mystisk-religiøs på det vis at man ikke betraktet kopiene av krusifikset som vanlige framstillinger av Kristus, men mer som en personifikasjon av Kristi frelsergjerning. Og det oppstod for folkebevisstheten en egen helgen "St. Hjalper". Vi har et skriftlig vitnesbyrd om dette i dronning Margretes fortegnelse over de pilgrimsreiser som skulle gjøres etter hennes død. Der er nemnt "thet hæghe kors sanctæ hjaelp".

Forskningen om Volto Santo begynte sent. Og først i de senere år er man blitt oppmerksom på at mange krusifikser som har vært rekna til den gruppen som heter romanske krusifikser, er sermiddelalderse framstillinger av "Sankt Hjalper". Det er ikke mange bevart i Norden, bare to i Sverige, nemlig et fra Gotland og et fra Skåne, og Danmark har et eneste fra Sønderjylland. Og i vårt land er det altså et Volto-Santo-krusifiks fra Grong.

Når og hvordan det vi har kalt Grong-krusifikset, kom til Grong, vet man ikke noe om. Det eiendommelige er at i de gamle regnskapene og inventarlistene for kirkene på Grong og i Harran er slike ting ikke nemnt i det hele tatt.

I boka "Kristkirken i Trondhjem" kan vi lese:

"Saa blev reformatjonen indført i Norge ved kongebud, og som det gik med domkirkens gods gik det nu ogsaa for en stor del med de øvrige klostre og kirker tilliggende eiendomme. Endog mot St. Olav skrin blev øvet hærverk. Av dette blev 6500 lod sølv og 182 adle stene, men av et mindre skrin, hvori St. Olavs blodstenke skjorte blev forvaret, 179 lod forgyldt sølv og 4 lod emaljeret guld i 1540 overlatt kong Christian III.

Samtidig forsvinder alle de herlige billedverker fra domkirkens altere; men den overflod som tildels særlig nordlandske kirker har eiet av slike saker ned til vor tid gjør det sandsynlig, at kannikerne under denne opløsningsstilstand har reddet det bedste derav ved at bringe det ut til slike fjerne sognekirker som Trondenes, Kvæfjord, Grong, Mosviken o. m. fl. Det er som om reformationsiveren i Norge foreløbig lar ran og ødelæggelse være hovedsaken."

Noen sikker eller sikrere forklaring på historia til Grong-krusifikset kan vi neppe finne. Kanskje er det også like bra at ikke alt her i verden kan forklares. Vi vet bare at denne gjenstanden på like fot med de andre gamle helligdommene i kirkene våre står der som vitner om folkets tilbedelse og kjærlighet.

Litteratur:

- G. Schnurer und J. M. Ritz: "Sankt Kummernis und Volto Santo". (1934).
- Lexikon f. Theologie und Kirche. Band 6.
- K. Spies: Marksteine der Volkskunde. (1942)
- J. Meyer: Domkirken i Trondhjem. (1934)

